

Hruščov bio je nepredvidljiv i stalna pretnja sigurnosti vrhu partije i države. Oktobra 1964. uklonila ga je koalicija koju je činio gotovo čitav Politbiro. Brežnjev je daleko više od Hruščova vladao osiguravajući saglasnost vrha. Postepeno je širio vlast dovodeći svoje ljude, ali nikada nije menjao osnovne norme sovjetskog sistema. Ni Andropov nije bio reformator, jer je strepeo od političkog pluralizma. Sve do kraja 1986. na Zapadu se mislilo da će Gorbačov samo izmeniti stil rukovođenja i da je i on samo jedan od tehnokrata. Niko nije očekivao dalekosežne promene u sovjetskoj ekonomiji niti u spoljnoj politici (Brown, 1996). Gorbačov se ponašao u SSSR-u kao zapadni političar, više od bilo kog od svojih prethodnika, pokušavajući da relativizuje partijski aparat u odnosu na državni, službu genseka u odnosu na predsednika, Rusiju u odnosu na druge republike, SSSR u odnosu na Evropu. Ali ove akcije su relativizovale njegovu vlast. Zato Džovit i zaključuje da Gorbačov nije bio genije, niti pragmatični učenik, već protivrečni spoj utopiste i politički briljantnog taktičara.

O ulozi sovjetskog vrha u slomu sistema izneta su različita mišljenja i unutar struje odmerenijih sovjetologa (Rutland, Smith, Brown, Hough, Jowitt). Kakve su bile vođe Gorbačov i Jelcin? Prvi je bio ubeđeni reformista i protivnik partijskih konzervativaca. Bez Gorbačova promene bi bile sporije i nasilnije. Raspustio je lager da bi dobio ekonomsku pomoć od Zapada za svoje reforme. Ključni činilac promena u Istočnoj Evropi bila je odluka Gorbačova da napusti politiku sovjetskih vojnih intervencija (Rutland 1998). Perestrojka je bila "revolucija odozgo" koju je sproveo reformista Gorbačov, a ne nomenklatura. Koristio je moć genseka plus stranu pomoć da bi se suprotstavio nomenklaturi. Skoro 70% članova CK bilo je protiv njega, pa ga Braun naziva kamikaza-političarem koji je iskoristio moć genseka da potkopa sistem koji ga je stvorio. Gorbačov nije hteo da ugrozi Lenjinov kult. Ponavljao je da je i Lenjin koristio reč glasnost i da perestrojka izvire iz Lenjinovih "besmrtnih ideja". Ali Gorbačov nije mogao kontrolisati reforme. Sa oslobađanjem medija 1987. nepovratno je otvorena breša erozije kulta Lenjina. Zbivanja su kumulativno radikalizovala ovaj proces. Erozijski Lenjinovog kulta tekla je naporedo sa slabljenjem centralnog autoriteta države i partije i najavom secesije republika. Sumnje u Lenjina slabile su legitimnost partije i države, ali i poverenje u sposobnost Gorbačova da reši krizu. Ponašanje Gorbačova takođe je remetilo tradicionalne obrasce kultizacije vlasti. Pošto je Gorbačov odbio veličanje svoje ličnosti nije imao ništa od nedodirljivosti prethodnika (Smith 1998). SSSR je u svom razvoju menjao vođe, ali integracija socijalističkog sistema lišena službene harizme partije i ideologije bila je nemoguća. Gorbačovljev novi stil rukovođenja nije mogao nadoknaditi eroziju ideologije. Kada je postalo očigledno da njegova politika ne uspeva kako je zamišljao, Gorbačov nije mogao prebacivati krivicu na saradnike i podređene, kao što su to činili prethodni manje ili više harizmatički partijski lideri, već je ova direktno padala na njega (sultana je od odgovornosti štitio veliki vezir koji je u slučaju neuspešnih ratova padao, komununističke vođe bi, menjajući kurs, žrtvovali pretežno šefove policije ili visoke partijske saradnike, a Gorbačov, lišen nedodirljive harizme, direktno je bio na udaru). Početkom 1990. počinju otvorene kritike Gorbačova i partije koja se osipala, novembra 1990. javno učešće u paradi i proslavi Oktobra nije bilo obavezno, a već 1. maja 1990. bilo je antikomunističkih demonstracija koje su tražile rušenje kulta Lenjina. Zato je već s proleća 1990. Gorbačov morao priznati "da je krajnje vreme da se prestane sa apsurdnom idolatrijom Lenjina". Bilo je to napuštanje sedam decenija obavezne dogme i samo službena potvrda onoga što se već desilo. Kult Lenjina je oboren, a rušenjem autoriteta vođe, virus raskola oslabio je ključne integrativne sadržaje socijalizma. U Jugoslaviji su posledice kastriranja Titove harizme bile još eksplozivnije. Za razliku od drugih režima nepodeljene vlasti, jednopartijski socijalizam